

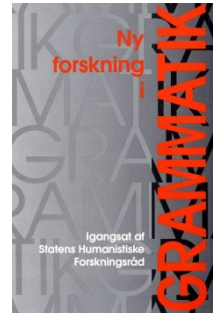
Ny Forskning i Grammatik

Titel: Grammatik over det Danske Sprog
Midtvejsrapport

Forfatter: Lars Heltoft og Erik Hansen

Kilde: Carl Bache (red.). *Ny Forskning i Grammatik*, 1993, s. 7-28

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nfg/issue/archive>

© 1993 by forfatterne og Odense Universitetsforlag

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af *Ny Forskning i Grammatik* (1993-2012) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Dansk

Grammatik over det Danske Sprog

Deltagere: Lars Heltoft (kontaktperson), RUC
Erik Hansen, KU

Projektstart: 15. februar 1992

MIDTVEJSRAPPORT

§ 1. Grammatikkens hovedopgaver

(1) Deskriptivt og normativt

(a) Traditionelt skelner man mellem normativ og deskriptiv sprogbeskrivelse. Den normative beskrivelse har som genstand en mere eller mindre snæver varietet af et sprog og gør krav på gennem beskrivelsen at definere denne varietet, typisk det officielle standard-sprog, "rigsmålet", således at former, ord og konstruktioner som er holdt ude fra beskrivelsen, kræves betragtet som ugrammatiske (forkerte). Den deskriptive grammatik beskriver den faktiske sprogbrug og accepterer konkurrerende normer som genstand for analyse.

I denne forstand er Grammatik over det Danske Sprog (GDS) deskriptiv. Den vil fx oplyse at subjektet kan stå i akkusativ: *ham der er min nabo*, at danske bisætninger kan indledes med "dobbelt-konjunktion": *hvis at..., når at..., fordi at...*, at konstruktionen *bedes betales straks* eksisterer, og at ekstraposition er det normale i talesproget: *i dag der kan jeg desværre ikke*.

(b) Grammatikken skal afgrænse hvad der hører med til sproget og hvad der ikke gør det, dvs. hvad indfødte danskere faktisk siger og skriver.

Denne normative funktion er både forskellig fra det klassiske begreb om normativ grammatik og fra det Chomskyske acceptabilitetsbegreb.

Den traditionelle normative grammatik afgrænser på socio- og kronolektisk grundlag en ret snæver delnorm der defineres som det centrale rigsmål. Den norm som GDS behandler, er langt videre og kan summarisk karakteriseres som alt nutidigt dansk. Når dialektmate-

riale ikke inddrages overalt, men kun i forbindelse med et begrænset antal (centrale) problemstillinger, er det begrundet i projektets praktiske gennemførlighed, og udtrykker ikke et principielt eller teoretisk begrundet valg.

Afgrænsningen af hvad der 'hører med til sproget' foretages således ikke direkte gennem acceptabilitetsbedømmelser. I princippet hører samtlige varieteter af dansk, inklusive de dialektalt prægede, med til beskrivelsens genstand og acceptabilitetstests kan ikke belyse mere end en enkelt delnorm. Slående og fyldigt excerptmateriale tillægges større vægt end acceptabilitetstests. Se videre under (2).

(c) Grammatikkens materiale

Materialet, bl.a. eksempelstoffet, skal være tilstrækkelig dokumentation for den fælles kerne for alle danske ikke-dialektale delprog. Vægten lægges på materiale i standardortografisk gengivelse, hvad der i praksis betyder at det fremtræder i en form med tydelig affinitet til rigssprogets morfologi og udtale.

Materialet omfatter i højere grad end de i tidligere grammatikker talesproget. Dette er selvfølgelig udtryk for vores interesse for nye og forsømte dataområder, men det er også en principiel og teoretisk nødvendig beslutning. Det er ganske simpelt ikke muligt at finde de rigtige kategorier uden at bestemme talesprogets grammatikalitet.

Et klassisk eksempel er *som* og *der's* kategoristatus. Når talesprogsmateriale inddrages, er det unødvendigt og faktisk umuligt at hævde at *som* er et subjektpronomen. I modsætning til formelt skriftsprog tillader talesproget *der*-indsætning i relativsætninger der ikke i forvejen er *der*-konstruktioner.

Skrift:

en aftale som { * der } ikke burde have været gennemført

Tale:

en aftale som { der } ikke burde have været gennemført

I lyset af talesprogsstrukturen kan *som* i begge tilfælde opfattes som relativkonjunktionen *som*. Skriftsproget mangler i denne ene situation muligheden for *der*-indsætning, mens talesproget er i færd med at gennemføre den også her.

Eller med et mindre kendt eksempel: der findes enkelte tilfælde hvor en foranstillet bisætning ikke behøver at udløse omvendt ledstilling mellem subjekt og verbum.

hvad der så end sker, mig kan du altid stole på

hvilken ordning man end vil foreslå, de vil forkaste den

Først i lyset af talesproglige dialogmarkørers grammatik bliver sådanne eksempler forståelige. Der er ikke tale om en ledsætning som fundament, men om en ledsætning med funktion som interjektional, dvs. som udråbsord med skopus over en hel sætning, svarende til

gud hvor er klokken mange!

tak skal du have hvor det regner!

desværre, der er udsolgt

med et mindre kendt eksempel: der findes tilfælde hvor en foranstillet ledsætning ..

Talesproget har primat, skriftsproget er en derivet, monologisk version af talesproget, og monologiseringen består frem for alt i at dialogiske og pragmatiske kategorier anvendes i langt mindre omfang, og derfor ikke repræsenteres i deres systematiske helhed.

Materialet repræsenterer i øvrigt alle centrale registre: Centrale dialekt- og sociolektafvigelser omtales og tolkes i relation til rigssprogsnormen. Stil- og genreregistre medtages i nærmere fastsat omfang.

(d) Dokumentation

Der anvendes i vidt omfang selvproducerede eksempler, idet forfatterne anser sig for kvalificerede "native informants". Fænomener uden for det centrale rigsmål, især sociolekt- og dialekttræk belægges dog med autentisk materiale. Ligeledes belægges alle konstruktioner der har særlig talesprogs karakter, med autentiske eksempler, specielt hvis de ikke tidligere er beskrevet i dansk grammatik. Endelig belægges eksempler på fænomener der er centrale i argumentationen for nye analyser. Der må ikke kunne rejses indvendinger mod de data der underbygger analyser som bryder med den traditionelle grammatiks opfattelser.

(2) Regel og struktur

Grammatikken skal redegøre for hvilke strukturer der er mulige for danske sætninger. Den skal eksplicite de regler hvorefter danske sætninger dannes, og formulere de teoretisk interessante sammenhænge der er mellem reglerne, herunder også regelkonflikter.

Et eksempel er strukturen i det danske morfologiske system, som altovervejende består af toleddede paradigmer med en markeret form og en defaultform. Præteritum er markeret form, mens præsens er defaultform; fælleskøn er markeret form, mens neutrum er defaultform, nominativ er markeret form, akkusativ defaultform; perifrastisk passiv er markeret form, s-passiv defaultform, og på kanten til det leksikalske område: konjunktionen *om* er markeret form, *at* er defaultform.

Fx kan nominativ i simple, ikke parataktisk formede nominaler som hovedregel kun forekomme i kontaktposition med det finite verbum; i alle andre positioner står akkusativ. Fælleskønsform af adjektiverne kræver som kontekst morfemstammer af kategorien fælleskøn, *t*-form i alle øvrige tilfælde, dvs. ud over med neutrumsstammer også som prædikat til sætningssubjekt, og som adverbialform.

Bortset fra komparationsparadigmet er der ingen morfologiske paradigmer i dansk der er mere end toleddede, og de toleddede paradigmer har samme struktur: markeret form vs. defaultform.

(Den indlysende indvending er kasusparadigmet hos de personlige pronomener, som traditionelt siges at være treleddet med nominativ, akkusativ og genitiv. Denne analyse er ikke rigtig, se nedenfor under § 3.)

Kasusparadigmet består af modsætningsparret nominativ vs. non-nominativ ('akkusativ') svarende til indholdsmodsætningen kontakt-subjekt vs. ikke-subjekt. Regelkonflikt findes fx mellem varieteter der sætter nominativ ved alle subjekter, og ikke blot ved kontaktsubjekt, fx varietet I

han som har hjulpet hidindtil, hjælper nok også herefter
de der stemmer for bedes rejse sig
vi der er født under krigen, husker det endnu

mens varietet II tillader

ham som har hjulpet indtil nu..
dem der stemmer for bedes rejse sig
os der er født under krigen husker det endnu

Pointen er at forståelsen af regelkonfliktens karakter er afhængig af den overordnede grammatiske forståelsesramme. Forståelsesrammen gør det muligt at tage stilling til karakteren af regelforskellen. Mange tilfælde af regelkonkurrence består i konkurrence mellem to i forvejen eksisterende konstruktionsprincipper. Historisk set vil sådanne situationer dække over analogiprocesser; som eksempel kan tælle udvidelsen af konjunktionen *fordis* konstruktionsmuligheder til også at kunne være sideordnende konjunktion, i analogi med *for*, *så*, fx i

fordi så har han jo ikke fået alt med
fordi han jo så ikke har fået alt med

Andre tilfælde af regelkonkurrence står mellem en egentlig novation og en eksisterende regel, og atter andre skal ses som en hyperkorrektionskonflikt. Efter den kasusanalyse der foreslås her, benytter

alle varieteter af dansk nominativ til kontaktsubjektsmarkering, mens visse varieteter også bruger nominativ som subjektskasus i et antal andre tilfælde. Det må afklares om sidstnævnte regel er en ældre sprogtilstands regel om nominativ i alle subjektstilfælde, eller om der reelt er tale om hyperkorrigerende arkaisering.

Vores opfattelse af grammatikkens genstandsområde og opgave fører altså til en opblødning af strukturalismens skarpe skel mellem synkroni og diakroni. Sproglig struktur er altid under omdannelse, og man kan ikke tage stilling til problemet om centrum og periferi eller prototype uden en historisk analyse. I GDS ytrer dette grundsynspunkt sig i en række sproghistoriske tillæg som sætter den synkrone analyse i perspektiv og søger at vise dens historiske meningsfuldhed.

§ 2. Grammatik over det Danske Sprog i dansk grammatisk tradition

Vi placerer GDS i forhold til fire forgængere og får i denne fremstilling præciseret fire teoretiske og metodiske pointer.

(1) Høysgaard lancerer en sætningsmodel hvorefter verbet er det styrende led, som forbindes med sætningsled der er karakteriseret både grammatisk og begrebsligt. I vores model svarer dette til at der skelnes mellem **valens** på betydningsniveau og valens på syntaktisk udtryksniveau, og at rektion er en vigtig del af syntaksen.

(2) Mikkelsens system er det første der gennemfører syntaktisk ækvi-valens som princip: navneord og hvad der bruges som navneord, udråbsord og hvad der bruges som udråbsord etc. I vores version går der ikke ud fra ordklasserne, men fra semantisk fastlagte ledtyper. Prædikat : hvad der kan fungere som prædikat; argument : hvad der kan fungere som argument. Det bliver et empirisk spørgsmål hvorledes dette system forholder sig til ordklasserne og ledtyperne: nominaler er argumenter, men substantiver er ikke argumenter; fuldverber er prædikater, hjælpeverber er ikke prædikater, men danner

prædikat sammen med et fuldverbum; adjektiver er ikke prædikater, men danner prædikat sammen med et kopulaverbum. Mikkelsen forsøger i øvrigt overalt en semantisk karakteristik.

(3) Wiwel bidrager dels med det princip at der ikke skal oprettes grammatiske kategorier der ikke har udtryk, dels med den heraf afledte vagtsomhed over for "squinting grammar", samt med sin erkendelse af kategoriernes flossede rande, som er en foregribelse af Pragerskolens teori om centralt og perifert i sproget, eller, på en lidt anden måde, teorier om prototype.

(4) Det der er holdbart i Diderichsens grundlag er den basale skelnen mellem topologi og syntaks. Den viser sig i den begrebslige forskel mellem topologiske begreber (felter og pladser) og syntaktiske kategorier (nominaler, verbaler, præpositionaler, adverbialer, konjunktionaler; substantiver, adjektiver, verber osv.). Og den viser sig i det basale princip om maksimaludfyldning: felter og pladser afgrænses gennem maksimaludfyldningsprøver, og distributionsforhold er således knyttet til det topologiske niveau og er ikke i sig selv kriterier for kategoritilhørsforhold (i modsætning til Bloomfield-traditionens opfattelse). Kategorien substantiv kan fx ikke afgrænses ved distribution alene, fordi begrebet kerneled i nominaler er langt mere speget end man traditionelt antager. Substantiver angiver entiteters klasse-tilhørsforhold, men deres funktion som deltager i et nominalsyntaxme determineres af en anden kategori, nemlig artiklen. Af de tre substantiviske former

ingeniør	ingeniører
en ingeniør	(nogle) ingeniører
ingeniøren	ingeniørerne

er det kun former med artikel der er nominaler, mens de nøgne substantiver er substantivets prædikatsform.

§ 3. Udtryk og indhold

Vores grundsynspunkt på grammatikbegrebet afviger fra synspunkterne i den generative grammatik. Syntaksen har ikke den samme centrale placering i forhold til andre komponenter i grammatikken som den har i den generative grammatik. Grammatikken er en systematisk tegnlære, dvs. en eksplicit og teoretisk begrundet redegørelse for de regelstyrede relationer mellem udtryk og indhold. Syntaksen er den kombinatoriske del heraf; også de syntaktiske konstruktioner er tegn og har derfor både en udtryks- og en indholdsside.

(1) Form og substans

Den strukturelle tegnanalyse forudsætter et skel mellem form og substans. Substansen (der nærmest svarer til Hjelmsslevs begreb 'mening') er det abstrakte, universelle og uformede niveau. Fx på parole-niveau: den uformede meddelelse; på langue-niveau: det universelle kommunikative og kognitive substrat. Substansen kan kun foreligge som abstraktion, for menneskeligt sprog har altid form, og må nødvendigvis have det.

Formen er den sprogspecifikke tilskæring der foreligger for os som viden om de sprogspecifikke tegngrænser og oppositioner, og som ekspliciteres i grammatikken som regler for forholdet mellem udtryk og indhold. **Formen** er den grammatiske beskrivelses egentlige genstand (selv om den selv er en abstraktion: der må altid være noget der formes). De grammatiske konstruktioner, ordklasserne og fleksiverne ikke blot udtryksform, men også indholdsform.

Begrebet indholdsform forklares som begrebet **indholdspotentiale**. Dette sidste begreb (Rommetveit) har at gøre med ydergrænserne for hvad et tegn kan betyde. *Bog* kan ikke betyde 'gris' på dansk, højst en frugt af bøgetræet som grise spiser; en simpel nominativ (*jeg, du, han, hun, vi, I, de*) kan inden for en sætning ikke betyde andet end 'subjekt'; modalverbet *skulle* kan ikke betyde 'mulighed' på dansk,

men derimod nok 'nødvendighed', især 'social nødvendighed'. Inden for meningspotentiallet 'social nødvendighed' kan betydningen kontekstuelts indsnævres (lukkes) til enten 'ordre' eller 'løfte', som i kombination med infinitiv i passiv:

det skal skrives om (ordre)

det skal blive skrevet om (løfte)

(2) Formen i et sprog kan kun erkendes, hvis man ser den i forhold til det bagvedliggende konceptuelle og kommunikative system af universaler, og i forhold til de valg der er foretaget i andre sprog. Dette udmøntes i 2 metodologiske principper:

(a) Substans

Eksplicitering af form forudsætter (i princippet) eksplicitering af substans. Man må tage udgangspunkt i en hypotese om sproglige universaler: 1) universalpragmatik (sproghandlingstypologi, meddelelsesstruktur) og 2) universalsemantik (mindstekrav til prædikationernes organisering (prædikater og argumenter); opdeling af argumenter i to grundtyper (jf. Lyons): 1. grads argumenter (der refererer til 1. grads entiteter), 2. grads argumenter (prædikationer, med reference til 2. grads entiteter); videre antagelser om basale prædikationstyper: tilstande og aktiviteter (forandring, proces)). Formen er sprogspecifik realisation af de af de enkelte sprog uafhængige universaler.

(b) Det kontrastive princip

Formkontrastivering er et centralt emne for den forskning der ligger til grund for fremmedsprogs pædagogik, men er et meget vigtigt hjælpemiddel også for en sprogbeskrivelse der kun sigter mod ét sprog. Når form holdes op mod anden form, får forskeren det Arkimedes' punkt uden for sproget som giver overblik over analysens genstand.

I GDS foretages der formkontrastering hvor det er relevant for fremstillingen af forhold i dansk: Der sammenlignes med fremmede sprog, med ældre dansk og med dialekt.

Et nærliggende eksempel er forholdet mellem dansk og svensk udfyldelse af fundamentfeltet. Svensk tillader ubestemt subjekt i fundamentfeltet, også i tilfælde hvor dansk kræver *der*-konstruktion, som i følgende eksempler:

- (1) Han avbröt sig och sa surmulet: - Jaså, är det du?
- Vad har hänt egentligen?
- **En man** har blivit nerskjuten här inne. Och kan du gissa vem?
- (Maj Sjöwall og Per Waalöö: Polis, Polis, Potatismos, s.11)

Tillige har svensk *det*-konstruktion:

- (2) det har blivit en man nerskjuten här inne

Dansk kan ikke have (1), men må have *der*-konstruktion:

- (3) der er blevet skudt en mand ned herinde
- (4) * en mand er blevet skudt ned herinde

Denne modsætning må tolkes sådan at de svenske *det*-konstruktioner ikke er semantiske ækvivalenter til danske *der*-konstruktioner. Det danske fundamentfelt kan ikke rumme et ubestemt subjekt i simpel fremsættende modus (men derimod nok fx i generisk betydning og i fiktion). Altså: det danske fundamentfelt er mere semantisk end det svenske, og tilsvarende: en *der*-konstruktion tjener et mere præcist semantisk formål end den tilsvarende svenske *det*-konstruktion.

(3) Squinting-grammar-problemet

Vi bruger her den Otto Jespersenske betegnelse squinting grammar om overførelse af analyser og begreber fra andre sprogs grammatik uden at begrebsapparatets formafhængighed tages i betragtning. GDS beskriver sproget dansk på dets egne betingelser og kommer derfor i mange tilfælde til resultater som afviger stærkt fra den traditionelle sprogbeskrivelse. Som et eksempel kan man tage kasus i dansk.

(a) Kasus i dansk

Formerne med de traditionelle navne nominativ, akkusativ og genitiv forekommer kun i 5 personlige pronominer. Nominativ og akkusativ er synkretiseret i alle andre pronominer og i alle substantiver, hvori mod genitivformen forekommer til alle nominaler, bortset fra pronominerne *jeg, du, sig* og *man*.

Kasusreaktion, som er det mest karakteristiske træk ved kasus i kasussprog, forekommer ikke i dansk.

Regner man med et treleddet kasusparadigme nominativ - akkusativ - genitiv, må man konstatere at det afviger fra andre fleksivkategorier i dansk ved helt at mangle semantisk, syntaktisk og funktionelt fællespræg, således som fx numerus, tempus og komparation har det.

Parret *nominativ : akkusativ* er dels en markering af ledtypen subjekt over for andre ledtyper, dels et signal for tilstedeværelsen af bestemte nominalsyntagmer uanset ledfunktion i sætningen.

Parret *nominativ/akkusativ : genitiv* markerer modsætningen nominal : adjektivisk funktion.

Vil man betragte kasus i dansk som fleksivfænomener, er det derfor mest konsekvent at regne med to og ikke ét paradigme, nemlig dels nominativ : akkusativ, dels genitiv : ikke-genitiv.

Det konstituerende træk ved kategorien kasus er funktionel markering af sætningsledtyperne. På den baggrund kan man med rimelighed kalde paradigmet nominativ : akkusativ for et fleksivisk kasusparadigme, men man må samtidig markere forskellen fra de egentlige kasussprog, nemlig at rektion ikke forekommer. Genitivformen er både syntaktisk og morfologisk så fjernt fra kasus at man snarere bør betragte den som en form for derivation på ledniveau, måske som

en enklitisk postposition (jf. at norsk har ændret struktur til præposition her: *filosofikurset til Sofie, lystjakten til kong Harald*).

På en række andre punkter fører opgøret med squinting grammar til analyser hvor GDS adskiller sig fra hidtidige beskrivelser af dansk. Nogle af de væsentligste er prædikativanalysen, adverbialanalysen og feltanalysen.

(b) Prædikativanalysen

Der gennemføres en revision af kategorien *prædikativ*. En kortfattet version af denne analyse findes i Revision af Indholdsfeltet (arbejds-papir fra projektet) og i artiklen i bogen Word Order (ligeledes skrevet på grundlag af arbejds-papirer fra projektet). Denne analyse omkategoriserer to adverbialtyper fuldstændig, så de ikke længere er negativt beskrevet. Den ene type viser sig at være prædikativer, den anden hvad vi kan kalde præpositionalargumenter. Denne analyse giver som resultat at der er en betydelig overensstemmelse mellem position og betydning i det danske indholdsfelt.

(c) Adverbialanalysen

En konsekvens af denne analyse er at der så godt som ingen adverbialer bliver tilbage. De er ikke længere en restkategori, men falder i fem veldefinerede grupper.

- prædikativer
- adjektiver til verbal (*t*-form)
- sætningsadverbialer
- præpositionalargumenter
- tids- og stedsadverbialer

Som det fremgår bliver der derfor ikke noget kapitel i positiv forstand med overskriften adverbialer, men derimod et kortere med titlen "Hvor er alle adverbialerne blevet af?"

(d) Sætningsskemaet

Det lykkes formentlig at tilordne indholdskategorier til de fleste felter og positioner i sætningsskemaet. Vi anvender et revideret sætningsskema (se side 27), som både vil vise sammenhængen mellem position, ledtype og semantisk kategori, sammenhængen mellem subjektsplacering og sætningsmodus, og sammenhængen mellem informationsstruktur og position/felt.

§ 4. Grammatikken må være funktionel

(1) Et udvidet begreb om indhold

Alle tegnudtryk søges tilordnet en indholdsside, og til indholdssiden hører nu også pragmatiske og tekstlige distinktioner. Det er ikke tilfredsstillende at udnævne de traditionelle betegnelser på bøjningsendelserne til indholdsstørrelser som det skete i glossematikken: akkusativ, passiv, lokativ, pluralis er ikke i sig selv betegnelser på indholdsstørrelser. Som det er vist ovenfor har dette krav store konsekvenser for analysen af det morfologiske system.

(2) Grammatikkens pragmatiske fundament

Grammatikken er pragmatisk funderet, dvs. den ekspliciterer fundamentale pragmatiske distinktioner: Sproghandlingstyper, deiksis, relevansmarkering, relationsetablering, subjektivitet, og redegør for hvorledes sådanne basale kommunikative distinktioner **kodes**. Dette er nyt i den danske grammatiske tradition. Med disse distinktioner kan der formuleres løsningsforslag på et stort antal oversete eller ikke systematiserede iagttagelser: fx interjektionernes semantik og syntaks; påståede "ulogiske" konstruktioner, fx typen *hvis du er tørstig, står der øl..*; sætningsadverbialernes funktion og system; modalpartiklernes semantik; passivernes semantik.

(a) Passiv

Dansk skelner mellem *s*-passiv (defaultform) og *blive*-passiv (den markerede begivenhedsform) (karakteristikken 'begivenhedsform' er summarisk og ikke dækkende, men der er ikke plads til den egentlige fremstilling her). Hvor defaultformen kan anvendes i en lang række kontekster som fx

der snydes og der snydes groft
 her rulles
 der tales ikke dansk mere i Skåne
 dansk taltes helt ned til Slien
 overtøj hænges her
 overtøjet skal anbringes i garderoben

kan *blive*-formen kun anvendes netop om begivenheder:

der bliver snydt hele tiden
 her bliver rullet
 der bliver tit talt dansk i Skåne
 der blev af og til talt dansk i Slesvigs stænderforsamling
 overtøjet bliver hængt her
 overtøjet skal blive anbragt i garderoben

Der lægges vægt både på præciseringen af dette formtræk og på den praktiske illustration af de forskellige kontekstuelte bestemte anvendelsesområder for *s*-passiven.

(b) Modalverbumssystemet

Tæt sammen med dette afsnit hører beskrivelsen af **modalverbumssystemet**, hvor et hovedpunkt netop er det semantiske samspil mellem modalverberne og passivformernes infinitiver:

der må blive fyret mindst 1500
 der må fyres mindst 1500

Beskrivelsen går imod de gængse transformationsgrammatisk inspirerede tilgange hvor der skelnes mellem forskellige modalverbumsvarianter alt efter hvilken infinitivsform de kombinerer med.

Vores analyse slutter netop ikke fra syntaktisk distribution til kategori, men går den modsatte vej ved at tillægge infinitivernes semantik æren for det velkendte dobbeltbogholderi af epistemiske og ikke-epistemiske varianter af modalverberne. Alt efter infinitivens semantik lukkes fortolkningen af modal verbet til enten at være epistemisk eller non-epistemisk. Der opnås således en betydelig reduktion af modalverbsinventaret, udelukkende ved genbrug af allerede nødvendige indholdsanalyser af passiverne.

(3) Grammatikkens tekstlige fundament

Grammatikken er tekstligt funderet, dvs. den ekspliciterer de kodede midler til tekstlig sammenbinding. Der er ikke noget der hedder tekstlingvistik. Hvis kodning ikke kan påvises, er man ovre i tekstteorien; hvis kodning kan påvises er man simpelthen inde i grammatikken. Beskrivelsen af anaforer, tema-remå, fokus, ekstraposition osv. involverer relationer 'ud over sætningsgrænsen', men dette er ikke afgørende. Afgørende er derimod om der foreligger kodning, dvs. om der gælder særlige regler for brugen af det anaforiske tegn-udtryk, for fordelingen af tema-remå, for hvor fokus kan ligge, for hvad højreekstraposition kan betyde i modsætning til venstreekstraposition. Det anvendte sætningsbegreb svarer til Lyons' begreb 'tekst-sætning' (Lyons: Semantics 1-2, 1977).

(4) Dekontekstualisering

Man må kunne skelne mellem det kodede og det kontekstuelle i en sætnings betydning. Realiseret betydning forudsætter altid brug i kontekst, og i konteksten éntydiggøres tegnindholdene: betydningen lukkes. Det semantiske lukningsbegreb dækker det kontekstuelle betingede i ytringens betydning, og det er nødvendigt at udvikle analyseteknikker til afkontekstualisering af ytringens betydning. Eksempel 1: Det eksklusive *eller* er en logikeropfindelse, dansk *eller* er inklusivt. Der skal ikke laves flere inddelinger end nødvendigt og de eksklusive tolkninger kan enten forudsiges ud fra andre delinger, eller af kontekstinformation.

vi køber et par cykler eller låner en bil

Dette eksempel vil i de fleste tilfælde dreje sig om alternative transportmuligheder, og den normale tolkning er eksklusiv. Men denne betydning behøver ikke tilskrives konjunktionen *eller*, og det er let at lave eksempler hvor konteksten ikke lukker *eller's* betydning.

Hvad man kan lave i København? Jo, man kan gå i Tivoli, på Bakken eller i Zoologisk Have, eller der er det nye planetarium.

kassereren eller sekretæren eller Svendsen selv må vide det

Eksempel 2: fejltolkning af fundamentfeltets semantik. Man kan støde på den opfattelse at indholdsled i fundamentfeltet nødvendigvis er fokusled. Mod en sådan hypotese skal der søges systematisk efter modtilfælde, og det gøres ved at man søger efter eksempler med fokus på et andet led end det fundamentplacerede indholdsled. På denne måde kan man vise at dansk tillader rene anaforiske indholdsled i fundamentfeltet:

Har du nogensinde hørt Sibelius' violinkoncert?

Nej, *den* [_odn] kender jeg søreme ikke

I dette eksempel har det anaforiske pronomen hverken tryk eller stød. Tryk har derimod *kender*, som er sætningens fokus. I næste eksempel er der et eksempel på fokuseret indholdsled, der ikke er kontrastfokus. Ledet er ny information der nægtes.

[På Dagmarhus måtte fangerne stå indtil 5 timer med hænderne i vejret, og så blev de endda pryglet fra sans og samling.]
Her banker vi dem ikke, men *børnehjælpsdag* er det jo ikke.
(Ditlev Tamm: Retsopgøret efter besættelsen 1-2:173)

(5) Grammatikkens genstand er ytringen

Principielt er det ikke sætningers kodningssystemer der er grammatikkens genstand, men ytringers kodningssystemer, ytring forstået som strukturelt langue-fænomen, ikke som parole. Sætninger er særtilfælde (det vigtigste) af ytringer. Ikke-sætningsformede ytringer sideordnes med sætningsformede i talesprog:

Så siger jeg til tjeneren da jeg havde spist/ send regningen til Ebberødgård. og så mig ud. det gik stærkt

og da gik jeg helt til Blovstrød p og så ind og så bestilte jeg noget mad.

og interjektionalers skopus rækker ud over den enkelte sætning:

nej/ nu skal jeg have dyreryg og jeg skal have vin

(Alle eksempler fra Lars Heltoft 1990:37)

§ 5. Sætningsskemaet som anvendt i GDS

Grammatik over det Danske Sprog vil på et pædagogisk anvendeligt fremstillingsniveau foreslå grundskemaer for danske deklarativsætninger og modalsætninger som nedenstående. (Mere specialiserede diskussioner som relationen mellem deklarativ og modalskema og muligheden for at opstille et enhedsskema, vil blive ført i særlige paragraffer). De fire hovedpointer i forhold til Diderichsens skema er:

(1) Grundrækkefølgen i alle danske sætninger er SVO. Diderichsens feltformel vnaVNA udtrykker ingen holdbar generalisation om dansk ledstilling.

(2) Der tales ikke om hoved- og ledsætningsskema, af den simple grund at ledstillingen i dansk ikke manifesterer en sådan forskel. Derimod manifesterer den forskellen mellem deklarativ og 'modal' ledstilling, hvor den sidste udløses af et leksem (konjunktion eller modalpartikel) der angiver realitetsværdi).

(3) Yderst i skemaet - uden på sætningen - sidder der både til venstre og højre en position for interjektionaler (diskursmarkører) (ikke vist her, men se Lars Heltoft 1990).

(4) Indholdsfeltet i begge skemaer revideres så der oprettes en position for prædikativerne, P. Dermed reserveres O for referentielle nominaler, inklusive referentielle prædikativer, mens beskriverprædikativerne går i P (se Lars Heltoft 1992, 1993). Dele af de faste adverbialer er ikke valensbundne led, men har selv valens, og går på

P. Andre er valensbundne argumenter og står på positionen FA (fast adverbial). Der er ikke her medtaget plads til mådesadverbialerne MA.

Deklarativskema

(R = realitetsfelt, SA = sætningsadverbialets plads, og TSA = tids- og stedsadverbialer).

F / R / kernefelt			/lokaliseringsfelt						
X	V _f	S	SA	V _i	O	P	FA	TSA	
Ali Baba	fik			syet	ham	sam- men	af en skomager		
	har	hun		gjort	tæp- pet	fær- digt	i hånden?		
han	var			blevet		syet sam- men	af en skomager	dagen efter	
de	var		jo	kommet		løbende			
hun	var			blevet		student			
hun	er		da	blevet	en god elev			efterhånden	
han	har			spillet		dum		igen	
	vil	de	så	rejse		ud?			
de	ville		bare	gå		tur			
de	ville		bare	gå	en tur				
vi	kunne			se	dem	forsvinde			
de	havde			fået	vognen	vendt			

For fuldstændighedens skyld to eksempler i modal ledstilling, men de fleste typer vises i deklarativskemaform.

Modalskema

R	/	kernefelt					/	lokaliseringsfelt
K	S	SA	V _f V _i	O	P	FA	/	TSA

Mon	du	så	er		fri	for vrøvl?
Hvis	de	ikke	vil holde		op	med at klynke

LITTERATUR

- Hansen, Erik 1993. Begrebet Rektion. I Mette Kunøe (udg.): *Rapport fra Det 4. møde om Udforskningen af Dansk Sprog (MUDS)*, Århus: Nordisk Institut, Århus Universitet, side 108-118.
- Heltoft, Lars 1990. En plads til sprogvidenskabens hittebørn. Om talesprog og sæt-ningsskema. *Selskab for nordisk filologi: Årsberetning 1987-1989*. København, p. 26-45
- Heltoft, Lars 1992. The Topology of Verb Second and SVO-languages - a study in the Sign Functions of Word Order. I Michael Herslund (udg.): *Copenhagen Studies in Language 15*. København: Munksgaard, s. 13-64. 1992.
- Heltoft, Lars 1993. Revision af indholdsfeltet. I Mette Kunøe (udg.): *Rapport fra Det 4. møde om Udforskningen af Dansk Sprog (MUDS)*, Århus: Nordisk Institut, Århus Universitet 1993.